

В.Ф. Баранівський доктор філософських наук,
професор,
О.В. Тарасенко
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті висвітлена актуальна проблема військово-патріотичного виховання в Збройних Силах та вищих військових навчальних закладах України. Удосконалено систему військово-патріотичного виховання, здійснено аналіз її основних компонентів цільового, емоційно-мотиваційного, змістовного, процесуального, контрольного-регулюючого, результативного та суб'єкт-суб'єктного. Названі головні характеристики системи військово-патріотичного виховання. Означені основні педагогічні умови ефективності системи військово-патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України.

Ключові слова: система військово-патріотичного виховання, патріотичне виховання, Збройні Сили України, вищі військові навчальні заклади України, військовослужбовці, курсанти.

Постановка проблеми. Сучасний період державотворення в Україні характеризується складними соціально-економічними, військово-політичними й духовними процесами. Реформування Збройних Сил України, на які покладена відповідальність за оборону України, захист її суверенітету, висуває підвищені вимоги до свідомості, самосвідомості, мотивації, життєвих настанов, моральності військовослужбовців. Відомо, що значний вплив на їх формування та розвиток здійснює система патріотичного виховання (ПВ) взагалі та військово-патріотичного (ВПВ), зокрема.

Аналіз наукової літератури з проблем ПВ та ВПВ в історії українського суспільства та його Збройних Сил показує, що патріотизм і висока моральність є рисами, які споконвічно були властиві українському народу та відігравали виключно важливу роль на всіх етапах державотворчого процесу та становлення Українського війська.

На жаль проблеми соціально-економічного становища нашого суспільства, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності та насильства негативно вплинули на моральні цінності українського народу та підростаючого покоління, зокрема. Так, ще у 2003 році у ст. 7. Закону України “Про основи національної безпеки України” прояви моральної та духовної деградації суспільства визначені як загроза національним інтересам і національній безпеці України [1]. Особливо великий моральний та матеріальний збиток Україні нанесла корумпована, злочинна, по-суті антиукраїнська влада Януковича та його прибічників.

Агресія з боку Російської Федерації проти України з особливою чіткістю виявила проблему патріотизму в українському суспільстві, необхідності рішучих та ефективних дій по зміцненню оборони, посиленню патріотичного та військово-патріотичного виховання громадян, воїнів Армії та Флоту.

Тому, ПВ молоді сьогодні є одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики та важливою складовою національної безпеки України [2, с. 142-158].

Сучасний стан ПВ і ВПВ в українському суспільстві та Збройних Силах України не сприяє ефективній організації та проведенню виховного процесу у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ). Основними причинами недоліків ВПВ курсантів є його недостатнє теоретико-методологічне й методичне обґрунтування, відсутність системи оптимального планування та практики проведення спеціальних занять з військовими вихователями з провідних проблем ВПВ, відсутність творчих завдань та творчої спрямованості ВПВ, недостатньо ефективна організація та проведення заходів ВПВ, слабка реалізація виховних функцій військово-соціального середовища та життєдіяльності особового складу тощо.

Аналіз останніх досліджень. Над обґрунтуванням теоретичних і методичних аспектів патріотичного виховання працювали українські військові дослідники В. Алещенко, В. Баранівський, В. Грицюк, П. Лісовський, Р. Суворов та інші. Проблеми ПВ і ВПВ громадян України та військовослужбовців Збройних Сил, зокрема, стали предметом низки дисертаційних досліджень (А. Афанасьєва, Ю. Красильника, М. Нещадима, Г. Темка та ін.). Сучасна військово-педагогічна практика й виховні тенденції в країні та світі передбачають опрацювання гуманістичної, особистісно-орієнтованої моделі виховання воїнів та наукового обґрунтування всіх її компонентів, визначення психолого-педагогічних умов встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин у процесі військового виховання. Разом з тим, тема дослідження комплексно не висвітлена у науково-методичній літературі. Роботи, які існують з цієї тематики, мають здебільшого загальнотеоретичний характер та не повною мірою враховують сучасні реалії у суспільстві та ЗС України, зокрема.

Мета дослідження – привернути увагу до проблем та шляхів військово-патріотичного виховання в Збройних Силах та ВВНЗ України.

Завдання. Оптимізувати систему військово-патріотичного виховання в Збройних Силах та ВВНЗ України.

Виклад основного матеріалу. Необхідність обґрунтування сучасної системи ВПВ курсантів у ВВНЗ України передбачає врахування інноваційних підходів до її побудови, світових тенденцій щодо гуманізації, демократизації процесу виховання, надання йому суб'єкт-суб'єктного, національного, громадянського та професійного спрямування, використання нетрадиційних підходів до його організації та проведення.

ВПВ, являючи собою відносно самостійну, багатопланову, цілеспрямовану сферу діяльності державних інститутів, суспільних органів і організацій, тісно взаємозалежну з основними напрямками виховання підростаючого покоління, має специфічні завдання, зміст, принципи, методи, форми, що обумовлені необхідністю формування та розвитку в особистості готовності до реалізації функції захисту Батьківщини.

Системний характер ВПВ визначається комплексністю, ієрархізованістю

та цілісністю, по-перше, патріотичної свідомості, по-друге, національного й громадянського виховання народу України та особового складу військових формувань, а, по-третє, військового виховання воїнів. В силу цих обставин ВПВ не існує ізольовано від військового, національного, громадянського, морального, естетичного та інших напрямів виховання військовослужбовців. Воно надає їм відповідну соціальну спрямованість на формування у них внутрішньої готовності та здатності до якісного виконання військового обов'язку щодо захисту Батьківщини. Патріотична свідомість військовослужбовців, як результат ВПВ, проявляється в їх патріотичній діяльності і ставленні до України та її Збройних Сил.

Системність ВПВ зумовлена також низкою таких чинників:

цілісністю та унікальністю суб'єкта виховання – особистості військовослужбовця та працівника Збройних Сил України;

взаємозв'язком усіх сфер суспільного життя, який потребує спадковості та однозначної направленості ВПВ як у соціальних групах і колективах цивільного середовища (сім'ї, школі, навчальних закладах, виробничих колективах тощо), так і у Збройних Силах України;

єдністю основних принципів і закономірностей виховання загалом та військового виховання, зокрема.

Отже, ВПВ особового складу Збройних Сил має органічно вписуватися, як у систему національного та громадянського виховання, так і в систему військового виховання особового складу Збройних Сил в Україні.

З організаційної точки зору ВПВ особового складу Збройних Сил є цілеспрямованою та плановою діяльністю органів військового управління щодо формування у воїнів патріотичної свідомості та самосвідомості з метою забезпечення їх безумовної готовності до якісного виконання військового обов'язку, забезпечення високого рівня морально-психологічного та бойового потенціалу Збройних Сил України.

Система ВПВ у Збройних Силах України включає відповідні теоретико-методологічні та методичні засади (цілі, ідеї та цінності, закономірності, принципи, методи, форми тощо), нормативно-правову основу, а також комплекс заходів щодо формування в особового складу патріотичних почуттів, поглядів і переконань [3].

Організаційно система ВПВ у Збройних Силах України включає: суб'єкти, об'єкти, заходи ВПВ та результати роботи системи ВПВ [4].

Суб'єктами ВПВ є:

1. У Збройних Силах України:

Міністерство оборони України та інші органи військового управління, які визначають порядок організації та проведення ВПВ особового складу на всіх рівнях до військової частини (підрозділу) включно, видають відповідні керівні документи;

командири (начальники), офіцери структур по роботі з особовим складом та інші посадові особи, які мають підлеглих і відповідно до вимог Статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових документів відповідають за їх виховання;

посадові особи, які не є начальниками для особового складу і можуть залучатися до цього напряму виховання (працівники Будинків офіцерів, військових музеїв і бібліотек, Кімнат бойової слави, ансамблів пісні і танцю, військових засобів масової інформації та ін.);

військові колективи та соціальне середовище у цілому.

2. В українському суспільстві:

державні, суспільні та інші діячі й установи; громадські неполітичні організації патріотичного спрямування; спілки науковців і творчих працівників; працівники музеїв і місць бойової слави воїнів-українців, виставок, закладів освіти, культури, мистецтва та ін.

Об'єктами ВПВ є особовий склад, а саме: військовослужбовці всіх категорій та працівники Збройних Сил України. Також об'єктами ВПВ в окремих випадках можуть виступати члени сімей військовослужбовців, а в межах воєнно-шефської діяльності, яку здійснюють Збройні Сили, – допризовники, студенти та учні вищих і середніх закладів освіти та трудові колективи.

Система заходів ВПВ у Збройних Силах України включає:

загальні, спеціальні та цільові заходи з формування в особового складу патріотичної свідомості, високого морального духу і психологічної стійкості в інтересах бойової та мобілізаційної готовності військ (сил);

тематичні заходи з воєнно-ідеологічної підготовки та соціального забезпечення бойової підготовки, виконання завдань бойового чергування, вартової та внутрішньої служби, зміцнення військової дисципліни та правопорядку; велику роль відіграє участь військовослужбовців в боротьбі з терористами та російськими окупантами на Донбасі та в Криму, пропаганда героїчних подвигів наших воїнів.

інформування, заходи з їх всебічного забезпечення;

діяльність закладів культури та творчих колективів Збройних Сил України;

тематичні заходи культурно-виховної та просвітницької роботи;

військово-шефську роботу, заходи з військово-професійної орієнтації, допризовну підготовку громадян України [3].

Основними завданнями ВПВ особового складу є:

утвердження в свідомості особового складу Збройних Сил України любові до України та її Збройних Сил, глибоких національних почуттів і патріотичних переконань, поваги до української мови, культури, історичного минулого, національних і військових традицій, гордості за належність до своєї держави, віри в її процвітання, згуртування особового складу навколо ідеї незалежності України;

виховання в особового складу поваги до Конституції України і законів України, вимог Військової присяги та статутів Збройних Сил України, високоморальних і патріотичних норм поведінки та діяльності, формування в них готовності до свідомого виконання своїх обов'язків і збройного захисту держави в цілому;

формування в особового складу Збройних Сил України гордості та поваги

до державних символів України (Державного Прапора України, Державного Герба України, Державного Гімну України), бойових прапорів військових частин (з'єднань) Збройних Сил України, військових ритуалів і військової символіки;

поглиблення знань особового складу з історії України та її Збройних Сил (військових формувань українців), протидія викривленню та фальсифікації історії і турбота про її об'єктивне та неупереджене висвітлення, збереження українських військових традицій і започаткування нових;

всебічне використання у ВПВ потенціалу навчальних закладів, військово-патріотичних об'єднань, наукових, громадських, молодіжних, ветеранських, спортивних, культурно-просвітницьких та інших організацій (установ);

створення у Збройних Силах України пріоритетних умов для розвитку воєнно-історичної роботи, діяльності засобів масової інформації, закладів культури та мистецтва, що об'єктивно висвітлюють життєдіяльність військових формувань, протидіють бездуховності, міжнародній ворожнечі, проявам антисоціальних явищ, зневазі до людини, культу насильства і жорстокості тощо;

формування позитивного іміджу Збройних Сил України, популяризація та підвищення в українському суспільстві престижу військової служби, вдосконалення військово-професійної орієнтації та допризовної підготовки молоді, військово-шефської роботи;

популяризація національного військово-музичного та аматорського мистецтва, досягнень військових спортсменів;

підтримка взаємодії із громадськими та релігійними організаціями з метою виховання патріотизму в особового складу і формування високого морально-психологічного потенціалу Збройних Сил України [3].

З педагогічної точки зору ВПВ особового складу можна вважати активним процесом системного, комплексного та всебічного впливу військових педагогів, державних і громадських організацій на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості військовослужбовця та працівника Збройних Сил України, а також на психологію військового колективу в процесі їх життєдіяльності з метою формування у воїнів високих морально-політичних, громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання у будь-яких умовах конституційного обов'язку щодо захисту народу України.

Можна виокремити такі основні властивості педагогічної системи ВПВ: національна і військово-професійна спрямованість; цілісність і гуманність; сумісність з іншими системами; стабільність і адаптованість; здатність до самовдосконалення та саморозвитку; відповідність загальноприйнятим принципам і вимогам щодо виховання в українському суспільстві.

Педагогічна система ВПВ має забезпечувати у військовослужбовців досягнення такого рівня патріотичної вихованості, який дозволить їм якісно й у повному обсязі виконувати військовий обов'язок, відчувати себе справжнім громадянином української держави, відповідальним за творчий розвиток найкращих бойових традицій українського народу та його війська, зіставляти

свою поведінку та військово-професійну діяльність з вимогами національного етикету тощо.

Систему ВПВ (у педагогічному розумінні) можна вважати науково обґрунтованим феноменом педагогічної взаємодії між вихователями (командирами та начальниками), а також цивільними фахівцями, які можуть брати участь у вихованні воїнів, і вихованцями (військовослужбовцями та працівниками Збройних Сил), створеним на українознавчій основі, засадах національно-історичних, бойових та інших традицій і звичаїв українського народу та його Збройних Сил, інтегрованим у систему національного, громадянського та ПВ громадян нашої держави.

На нашу думку, система ВПВ повинна в собі включати наступні органічно взаємопов'язані компоненти: цільовий, емоційно-мотиваційний, змістовний, процесуальний, контрольний-регулюючий, результативний і суб'єкт-суб'єктний компоненти.

Найважливішим системоутворюючим фактором ВПВ є його *цільовий компонент*. Відомий педагог А. Макаренко наголошував: “Я під цілями виховання розумію програму людської особи, програму людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути” [5, с. 150].

Емоційно-мотиваційний компонент системи ВПВ включає емоції, почуття, потреби, мотиви, мотивації та настанови щодо діяльності учасників виховного процесу. У процесі ВПВ принципове значення відіграє ступінь соціальної значущості мотивів. Як зауважує А. Виршіков, “...продуктивність всіх видів діяльності ...людини багаторазово зростає, коли мотивація їх виконання збагачується усвідомленням їх належності до захисту Вітчизни” [39, с. 10].

Оскільки процес ВПВ, як і інших напрямів виховання курсантів ВВНЗ, впливає на їх емоційну сферу, доцільно приділяти суттєву увагу органічному входженню у систему виховання таких методів і форм педагогічного впливу, які змушують їх пережити, відчувати, внутрішньо сприйняти патріотичні знання, ідеї і норми поведінки та діяльності, славетні традиції українського народу та його війська. З цією метою необхідно комплексно використовувати засоби літератури та мистецтва, особливо музичні твори, які б позитивно впливали на емоційну сферу майбутніх офіцерів.

Змістовний компонент системи ВПВ включає все, що складає поняття “зміст ВПВ”. Він є сукупністю патріотичних знань, уявлень, понять, суджень, цінностей і настанов, якими збагачуються вихованці ВВНЗ у процесі ВПВ. Змістовний компонент обумовлений, з одного боку – завданнями формування гармонійно розвиненої, патріотично налаштованої та суспільно активної особистості українського громадянина, а з іншого – цілями і завданнями військової служби, насамперед, формуванням особистості курсанта, громадянина-патріота, висококваліфікованого фахівця, який творчо, відповідально та патріотично ставиться до виконання військового обов'язку. *Процесуальний компонент* системи ВПВ відображає, з одного боку, зміст процесу формування у воїнів патріотичної

свідомості, а з іншого – організацію практичної діяльності військових педагогів щодо проведення цього напрямку виховання у ВВНЗ. Основними складовими цього компонента є принципи, форми, методи й засоби ВПВ, а також форми взаємодії вихователів і вихованців. *Контрольно-регулюючий компонент* системи ВПВ служить для забезпечення безпосереднього зв'язку між її суб'єкт-суб'єктним, цільовим, змістовним, процесуальним і результативним компонентами. Він контролює й регулює методологічний, методичний, організаційний та інші аспекти її функціонування, перебіг всього процесу ВПВ, зокрема рівень педагогічної майстерності вихователів, продуктивність тих чи інших виховних заходів. Контрольні заходи мають здійснюватися регулярно, систематично, об'єктивно, змістовно та всебічно. Це дає змогу своєчасно виявляти відповідні недоліки, вносити необхідні корективи у виховний процес і надавати військовим педагогам методичну допомогу. *Результативний компонент* системи ВПВ містить реальні показники її функціонування та ефективності, які відображають ступінь досягнення поставленої мети і суттєві зрушення, що характеризують якісну й кількісну сторони динаміки патріотичної вихованості особового складу.

На цьому етапі також відбувається контроль і самоконтроль за ходом усього процесу ВПВ і самовиховання, що має велике значення у формуванні змістовної та емоційно забарвленої мотивації самовдосконалення, запобіганні помилок і тим самим сприяє досягненню якісніших результатів.

Суб'єкт-суб'єктний (особистісно-орієнтований) компонент є педагогічною взаємодією вихователів і вихованців у процесі ВПВ, коли вихованці виступають його активними учасниками – суб'єктами. Ця активність проявляється як результат їх інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної та психічної готовності до взаємодії з військовими педагогами та діяльної участі в ньому. Основними особливостями цього компонента є особистісно-орієнтована спрямованість ВПВ та міцний зворотній зв'язок у виховному процесі між вихователями й вихованцями.

Обґрунтована нами система ВПВ має такі основні характеристики:

1. Відкритість та конкретність, оскільки між нею й зовнішнім світом відбувається постійний обмін суб'єктами виховного процесу, різноманітною змістовною інформацією та мають місце найрізноманітніші взаємозв'язки, у тому числі й найголовніші – суб'єкт-суб'єктні, особистісні.

2. Вона є складною, бо охоплює декілька підсистем і сама входить як підсистема до системи вищого ряду – до систем національного й ПВ українських громадян та військового виховання особового складу.

3. Динамічність, бо функціонує в умовах мінливості зовнішнього середовища, а також – змін внутрішнього стану самої системи. За своєю природою вона багатофункціональна та відносно незалежна від оточення.

4. Активність й цілеспрямованість, а значить є такою, що постійно та творчо саморозвивається.

5. Діяльнісність, бо складається з активної взаємодії багатьох компонентів, серед яких найважливішим є суб'єкт – суб'єктний.

6. Централізованість, бо зміни, які в ній відбуваються, мають упорядкований характер, завдяки управлінню.

Можна виокремити такі основні властивості цієї системи: цілісність; сумісність з іншими системами; стабільність; адаптованість; здатність до самовдосконалення; відповідність загальноприйнятим принципам і вимогам щодо виховання в українському суспільстві.

Основними педагогічними умовами забезпечення ефективності системи ВПВ курсантів є: цілеспрямоване вдосконалення організаційно-методичного забезпечення процесу ВПВ, розроблення, видання та використання у ньому сучасних науково-методичних матеріалів для військових вихователів; вдосконалення планування ВПВ курсантів на всіх рівнях; оптимізація підготовки військових вихователів та ефективного здійснення процесу ВПВ, зокрема, введення у виховну практику спеціальних занять з його основ і проведення відповідних занять із військової педагогіки та психології; комплексне використання в процесі ВПВ сучасних методів, методик і технологій впливу на інтелектуальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери психіки особистості військовослужбовця та психологію військового колективу, забезпечення безперервності виховного впливу й поєднання його різноманітних форм і засобів як у навчальний, так і у вільний час; активне використання у процесі ВПВ методів опосередкованого виховного впливу – виховних можливостей військового соціального середовища; корегування змісту ВПВ із заходами національного, громадянського та ПВ українського народу, державними святами, народним календарем, військовими урочистостями та ювілеями, заняттями навчально-виховного процесу; належне методичне забезпечення процесу самовдосконалення учасників виховного процесу тощо.

Висновки. Теоретичне дослідження дозволяє нам охарактеризувати систему ВПВ курсантів ВВНЗ, як сукупність закономірно побудованих, динамічно пов'язаних компонентів – мети, завдань, змісту, засобів, умов їх реалізації та взаємодії інтегрованих суб'єктів, які формують патріотизм військовослужбовців у дусі українських національних цінностей та традицій на кожному етапі цілеспрямованого, планомірного ВПВ.

Система ВПВ курсантів є сукупністю тісно взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою компонентів – цільового, емоційно-мотиваційного, змістовного, процесуального, контрольного-регулюючого, результативного та суб'єкт-суб'єктного. Їх чітке визначення дозволяє військовим педагогам адекватно уявляти основні ланки й етапи процесу ВПВ, більш оптимально організувати ПВ підлеглих.

Перспективи подальших досліджень. Необхідно продовжити аналіз проблеми в аспекті поглиблення та конкретизації вивчення форм та методів ПВ та ВПВ у ВВНЗ Збройних Сил України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 19 червня 2003 року N 964-IV “Про основи національної безпеки України”.
2. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія / [Алещенко В.І., Баранівський В.Ф., Кобзар А.О., Кринець Л.В.]; під заг. ред. В.Ф. Баранівського – К.: “Золоті ворота”, 2014. – 232 с.
3. Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України,

затверджена наказом Міністра оборони України від 8 червня 2010 року, № 295.

3. Офіційний сайт Міністерства оборони України. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/ua/patriot/system_VPV.pdf.

4. Макаренко А.С. О воспитании. 2-е изд., перераб. и доп./ А.С. Макаренко – М.: Политиздат, 1990.

5. Вырщиков А.Н. Военно-патриотическое воспитание школьников: теория и практика./ А.Н. Вырщиков – М.: Педагогика, 1990.

В.Ф. Барановский доктор философских наук,
профессор
О.В. Тарасенко
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

СИСТЕМА ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КУРСАНТОВ ВЫСШЕГО ВОЕННОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье освещена актуальная проблема военно-патриотического воспитания в Вооруженных Силах и высших военных учебных заведениях Украины. Усовершенствовано систему военно-патриотического воспитания, осуществлен анализ ее основных компонентов: целевого, эмоционально-мотивационного, содержательного, процессуального, контрольно-регулирующего, результативного и субъект-субъектного. Названы главные характеристики системы военно-патриотического воспитания. Отмечены основные педагогические условия эффективности системы военно-патриотического воспитания в высших военных учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: система военно-патриотического воспитания, патриотическое воспитание, Вооруженные Силы Украины, высшие военные учебные заведения Украины, военнослужащие, курсанты.

V. Baranovskiy asiliy doctor of philosophical
sciences, professor,
A. Tarasenko
National university of defensive of Ukraine of the
name of Ivan Chernyakhovskogo

SYSTEM OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

In the article the issue of the day of military-patriotic education is lighted up in Military Powers and higher soldiery educational establishments of Ukraine. Grounded system of military-patriotic education, the analysis of it is carried out basic components: having a special purpose, emotionally motivational, rich in content, judicial, control-regulative, effective and subject- subjects. Main descriptions of the system of military-patriotic education are adopted. The basic pedagogical terms of efficiency of the system of military-patriotic education are marked in higher soldiery educational establishments of Ukraine.

Keywords: system of military-patriotic education, patriotic education, Military Powers of Ukraine, higher soldiery educational establishments of Ukraine, servicemen, students.